

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՄԱՐԻԱՄ ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆԸ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀՈԳԵԻՈՐ ՓՈՐՋԱՌՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

1. Աստուածածնին վերափոխման Տօնին առթիւ ներկայացուածը հակիրճ խորհրդածութիւնն է Հայ Եկեղեցւոյ մարիամական փորձառութիւնը նիւթին շուրջ: Տրուած բլլալով որ նիւթը յատուկ չէ միայն Հայ Եկեղեցիին, ստիպուած ենք ընդհանրացումներու մէջ մտնելու, այնպէս որ Եկեղեցւոյ:

Մարիամարանական մտածողութեան զարգացումը, Ս. Կոյսին ընծայուած երկրորդութիւնն ու մեծարանքը զարեւուրեալներն նպաստած են միշտ եկեղեցւոյ մարիամական դիմադրիւմ աւելի բացառապէս զարմանելու: Պէտք չէ մոռնալ որ եկեղեցական փորձառութեան եւ հաւատքին հիմքը միշտ Քրիստոսն է: Ս. Կոյսի եւ Քրիստոսի փոխ-յարաբերութեան մէջ Տիրամօր խոնարհ ողին, հնազանդ վերաբերմունքը հանդէպ Յիսուսին, անոր ամբողջական տրամադրութիւնը հետեւելու իր զաւկին առաքելութեան եւ պատրաստակամութիւնը՝ աշակերտելու, կը փաստեն այն որ Ս. Կոյսը ունեցած է յատուկ նուիրումներ իրեն համար Յիսուս իր Մօրը վերապահած է բացառիկ վերջին փրկչական հոգատարութեան մէջ: Քրիստոնեաները Մարիամը պատուած են, եւ միշտ ալ կը մեծարեն ու կը պատուեն, նախ անոր համար որ մայրն է Քրիստոսի, երկրորդ՝ դիտակից են անոր վերապահուած առանձնանորհալ հանդամանքին փրկչական հոգատարութեան ծիրէն ներս: Անոր որոշակի ուղղուածութիւնը ղեկի Քրիստոս, Քրիստոնեաներու մօտ ուժեղացուցած է յարաբերութեան, հոգեւոր յարաբերութեան, բարեխօսական եղանակը, այս պարագային անուշտ իզական ներբերանդով որ քաղցրութիւն մը յառաջացուցած է անոնց կրօնական զգացողութեան մէջ: Աղօթքներու պահուն Մարիամին ուղղուած խնդրանքներէն յայտնի է թէ Քրիստոնեաները անոր մէջ մասնաւոր կերպով ողջունած են բարեխօսողը: Կարելի է ըսել սուրբերուն մէջ զխաւորը զոր կը բարեխօսէ Աստուծոյ Միածին Որդիին քով, անշուշտ Քրիստոս բլլալով միշտ զերազոյն Միջնորդը մարդոց եւ Աստուծոյ միջեւ:

Այսպէս, եկեղեցիին մարիամական խորքը, Քրիստոնեայ ժողովուրդի փորձառութեան մէջ անուրանալի տեղ մը կը զբաղէ: Բաղմաթիւ օրինակներ ցոյց կուտան թէ ո՛րքան մեծ տեղ ունի Մարիամը հաւատացեալներու սրտերուն եւ կեանքին մէջ: Այն մտերմութիւնը զոր հաւատացեալները կը մշակեն Մարիամի հետ, յայտնի է որ մակերեսային զգացումի մը վրայ հիմնուած չէ, այլ հաւատքով արմատացած, խորունկ եւ դիտակից ամուր սիրոյ կապի մը վրայ: Ահա այս արմատացումն է որ սովորաբար կը մղէ երէկւան եւ այսօրուան Քրիստոնեաները դիմելու Ս. Կոյսին, աւելի մտերիմ հաղորդակցութեան մէջ մտնելու համար Քրիստոսի հետ:

2. Երկնք թէ վտանգներու դէմ «Աստուածամայր»էն պաշտպանութիւն խնդրելու ամէնէն հին աղօթքները բանաձեւուած են Յօդ զարուն Եփեսոսի քրիստոնէական համայնքներուն մէջ: Աւելի ուշ մկրտութիւն տուցած հաւաքականութեանց կողմէ՝ առ Կոյսն ներկայացուած խնդրանքները բաղմապատկուած են զրեթէ ամէնուրեք: Այս աղօթքները կը հաստատեն Մարիամ Աստուածածնին շատ զօրաւոր անձ բլլալը Տիրոջ քով իր բարեխօսութեամբ:

Հայ Եկեղեցւոյ մէջ չկայ պաշտամունք ուր պատիւ ընծայուած չբլլայ Մարիամ Աստուածածնին: Գիշերային, առաւօտեան եւ երեկոյան հասարակաց ամէնօրեայ ժամերգութեանց ընթացքին, խորհրդակատարութիւններու առեւ, պատարադի ժամանակ, եւ այլ պաշտամունքային պահերու բաղմաթիւ բարեխօսական աղանջներ ուղղուած են իրեն առատապէս: Երկնքնք թէ որեւէ անձ երբ որ Հայ Եկեղեցիէ մը ներս կը մտնէ, անմիջապէս կը նշարէ Յիսուս — Մանուկին հետ Աստուածամօրը. պատկերը Սուրբ Խորանին վրայ հանդիւմ: Սրբանկարի այս զործածութիւնը փաստն է այն արժէքին ու յարգանքին որ մեր եկեղեցին կը տածէ հանդէպ Աստուածամօր:

Հոռմէական կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ Աստուածածնի ընծայուած պատիւը առած է աւելի լայն համեմատութիւններ, Ասոնց աղօթքներուն մէջ, ամէնէն հասարակացը «Ողջոյն քեզ Մարիամն է, որուն առաջին մասը բաղկացած է Աւետարանէն առնուած խօսքերով (Ղուկ. 1-28-42): Կաթողիկէ եկեղեցւոյ զաւակները իրենց ամէնէն մատղաշ տարիներուն այս աղօթքը զոց կը սորվին արտասանելու համար ընտանեկան յարկէն ներս, իրենց կեանքին մէջ պահելով զայն իբրեւ արժէքաւոր նուէր մը: Վարդարանի զործածութիւնը թոյլ կուտայ որ անոնք բազմաթիւ անդամներ արտասանեն օրումն մէջ այս աղօթքը որ ձևով մը իրենց կ'օգնէ աւետարանական մտքերու խոկումին մէջ մտնելու եւ երկար ժամանակ մը տերիմ կապի մէջ մնալու: Երեսի Մօրը հետ: Միջնադարէն ի վեր «Ողջոյն քեզ Մարիամն ամէնէն հասարակաց աղօթքն է որ Տիրամայրէն կը խնդրուի որ իրենց հանապազօրեայ զոյութեան ճամբուն վրայ ընկերակցի, եւ պաշտպանէ զիրենք:

Հայ եկեղեցւոյ մէջ Վարդարանի զործածութեան աւանդութիւնը թէև չկայ, բայց հայ քրիստոնեան ալ կը վայելէ Աստուածածնի ընկերակցութիւնը իր առօրեայ կեանքին մէջ: Նախ առաւօտեան եւ երեկոյեան ժամերգութեանց ընթացքին: Յետոյ ալ կը շարունակէ իր մտերիմ կապը պահել անոր հետ զրպանի աղօթադրքին միջոցաւ: Հայ եկեղեցւոյ պատրաստած զրպանի աղօթադրքերուն մէջ, անպայման ներփակուած կ'ըլլան քանի մը հատ աղօթք ձօնուած Ս. Կոյսին. օրինակ՝ Յովհաննէս Գառնեցիի աղօթքը «Ասացեալ առ Սուրբ Աստուածածինն», ներքոյնը նարեկացիէն եւ ուրիշ չեղինակներէ: Իսկ զեռ կան տարրեր կերպեր Աստուածածնայ հետ մտերմութեան կապ արտայայտող, Հարսեր՝ ծննդաբերութենէ 40 օր ետք իրենց նորածինը տաճար կը տանին: Հայ եկեղեցւոյ ծիսարանը մասնաւոր արարողութիւն սահմանած է ասոր համար. Ս. Կոյսի օրինակին հետեւելու այս աւանդութիւնը զօրաւոր կնիքով մը զրոշմուած է մեր ժողովուրդի հոգեբանութեան վրայ:

Մեր ժողովուրդը, ինչպէս քրիստոնեայ միւս ժողովուրդները, ի նշան Մարիամի հանդէպ ունեցած իր խոր սիրոյն, դարերու ընթացքին յայտնաբերեց իր արտայայտութեան ձևերը: Շարական, ներքոյականներ, աղօթք, զանձ, տաղ, բանաստեղծական շարադրութիւն երբեմն պարզ, երբեմն մեծ արժէքով, որոնք տոյգորում յար եւ նման դոթով մը ի պատիւ Սրբուհիին որ խաչեցեալը նուիրեց մարդոց որպէս մայր: Ասոնց մէջ շատ մը երգեր, ինչպէս Մեծացուցեցնէրը, Նարեկացիի տաղերը խորապէս աղօղեցին հաւատացեալներուն վրայ կենսաւորելով անոնց մէջ խորունկ հաւատք մը:

Մարիամական քարեպաշտութիւնը, ինչպէս Աբելիլիքի եւ Աբելմուտքի ժողովուրդներու պարագային, մեղ ալ մղեց հարուստ արուեստի ստեղծագործութեան, որ արժեւորել տուաւ յաջորդող սերունդներուն մօտ Մարիամի հոգեւոր գեղեցկութիւնը: Մեր մէջ մանրանկարիչներ, երաժիշտներ, բանաստեղծներ, ուրիշներու մօտ նկարիչներ եւ արձանագործներ ալ, թողուցին զլուսն — զործոցներ, որոնք ի լոյս ընծայեցին Ս. Կոյսի մեծութեան զանազան երևանները: Արուեստի այս զլուսն — զործոցները օղնած են, ներկայիս ալ կ'օղնեն փրկչական խորհուրդին մէջ իր բերած մեծ նպաստին իմաստն ու արժէքը աւելի լաւ հասկնալու համար:

Քրիստոնէական արուեստը Մարիամի մէջ գտաւ նոր մարդկութեան, մարդկային իրազօրութեւ, բան մը որ կը համապատասխանէ Աստուծոյ ծրարքին, ինչ որ յոյսի վերադոյն նշան մըն է ամբողջ մարդկութեան համար:

3. Մեր հասարակութեան մէջ Մարիամէն բխող հոգեւորական վերափոխումներու ընկերային հետեւանքները ակնհայտ են: Բայց աւելի արձագանգ զլուսն են անոնք քոյր եկեղեցիներու մօտ: Մարիամը մասնաւոր կերպով պատուուած է կրօնական միաբանութիւններու կողմէ: Ո՛չ միայն բաղամթիւ կուսանոցներ, այլ նաեւ եկեղեցական հայրերու վանքեր կամ եղբայրակցութիւններ կը կրեն «Մարիամ»

անուանել: Այս երեւոյթը կը լուսարանէ թէ յիշեալ անուանումով մենաստանները, կուսանոցները կամ հաստատութիւնները, կը ձգտին մարիամական ինքնատիպ հոգեւորութեան մը, առաւել չափով անշուշտ արտայայտելու համար իրենց մասնաւոր կապը սրբուհի Մարիամին հետ:

Մարիամական նման ուղղութեամբ շեշտող վանական դրութիւններ գոյութիւն ունեցած են մեր մէջ: Այդ չենք զիտեր յստակ կերպով: Հայ Եկեղեցւոյ կրօնաւորութիւններու պատմութիւնն ալ զժրախտաբար հարուստ չէ մեղի այդ մասին մանրամասնութիւններ հաղորդելու: Ըստ աւանդական պատմութեան կը կարծուի թէ առաջին կուսանոցը Հայաստանի մէջ կառուցուած է Բարձրովրմէոս Առաքելայի կողմէ: Իսկ Փաւստոս Բիւզանդի վկայութիւններէն գիտենք թէ Պապ Թագաւորը 374-ին աւերած է Հայաստանի զրեթէ բոլոր դաւաճներուն մէջ Ներսէս Ա. Մեծի (353 — 373) հրամանով կառուցուած կուսաստանները: Ասդին-անդին կցկտուր տեղեկութիւններ հայ քորերու կամ մայրապետներու վարքի կամ անոնց ղեկավարած հոգեւոր շարժումներու մասին, մինչեւ օրս ալ զոհացուցիչ եւ ամբողջական չեն: Ըրիւ գաղափար մը տակաւին կարելի չէ եղած կաղմել այս կէտին շուրջ մեր կրօնական հին եւ նոր պատմութեան մէջ, Առաւելաբար եկեղեցասիրաց Տիկնանց Եանձնախումբերն են, որոնց անգամուհիններուն քով թէեւ չի՛ յայտնուիր, զոնէ մինչեւ այսօր չէ յայտնուած, կրօնական կոչում բայց կայ նուիրումը եկեղեցիներու շուրջ դրածելու: Անձնուիրութիւն՝ որ որոշ չափով մարիամեան, հոգեւորութեան մը ներկայութիւնը զղալի կը դարձնէ մեր մէջ: Աղջկանց յատուկ որոշ վարժարաններն ալ կարելի է այս համակարգին տակ դասել:

Միւս կողմէ, եթէ ունեցած չենք կանոնաւորութեամբ սահմանուած մարիամական հոգեւոր եղբայրակցութիւններ կամ միաբանութիւններ, ունեցած ենք սակայն վանականներ որոնք զէպի Մարիամ հոգեւոր այդ զիծը մեթոտիք կերպով զործադրած եւ մշակած են իրենց անձնական կեանքին մէջ կարգապահութեամբ եւ նախանձախնդրութեամբ: Այլապէս ինչո՞վ կարելի է բացատրել այդքան հարուստ մարիամաբանութիւն մը

հայ եկեղեցական դրականութեան մէջ:

Մարիամի հանդէպ արտայայտուած այս զղացումը մարդոց կեանքին մէջ, սուրբ հոգիի ներդրութեամբ անշուշտ ծնունդ տուած է նաեւ միաթիւ խորութիւններու, բան մը որ ցոյց կուտայ թէ քրիստոնեան Մարիամի բարեխօսութեամբ կրնայ իր էութեան ամենէն խորերը երթալ: Ծանաչումի փորձառութիւն ձեռք ձգել:

Դէպի Մարիամ յղումը ո՛չ միայն քով քովի կը բերէ յանձնառու քրիստոնեաները, այլ նաեւ պարզ հաւատացեալները: Նոյնիսկ անոնք որոնք քիչ մը հեռու կը զգան իրենք զիրենք եկեղեցիէն, այդպիսիներուն համար յաճախ Սրբուհին կը հանդիսանայ անոնց կապը եկեղեցւոյ կեանքին հետ: Հասարակաց այս զղացումին արտայայտութիւնը կը ակնհայտ քրիստոնեայ ժողովուրդին մօտ ուխտալնացութիւններով:

Ամբողջ տարուան ընթացքին հաւատացեալներու բաղմութիւններ Տիրամօր առունը կրող ուխտատէղիներ կ'երթան, հոն աղօթք մատուցանելու: Լատինական ուխտաւոր հարուստ է մարիամական բարեպաշտութեան հանրածանօթ սրբաւայրերով, ինչպէս Լուրտ, Ֆաթիմա, Լօրէթ, Կուատրուլօ, եւայլն. ասոնք՝ միջազգային մակարդակով. իսկ աղայային եւ տեղական մակարդակով ճանչցուած Աստուածածնայ սրբաւայրեր զեւ շատ ունի Հոռմէական Կաթողիկէ Եկեղեցին, Առհասարակ այս ուխտատէղիներուն վրայ երեւցած է Ս. Կոյսը որ մայրական քաղցրութեան պատգամներ կ'արձակէ, մարդոց սրտերը բանալով աստուածային շնորհքին:

Այս համեմատութեամբ հանրածանօթ սրբաւայրեր Հայաստանի կամ Կիլիկիոյ մէջ գոյութիւն ունեցած են: Հարցումը ուսումնասիրութեան կը կարօտի: Այն տպաւորութիւնը ունինք թէ Ս. Կոյսին երեւումները Հայաստանի հողին վրայ ծածուկ պահուած են: Ծատ հաւանաբար մեր մէջ Աստուածածնի անունով օծուած բազմաթիւ ու անհամար եկեղեցիները եղած են նաեւ Տիրակիր Կոյսին ուխտողնացութեան սրբաւայրերը: Իրբեւ հանրածանօթ սրբաւայր մարիամական բարեպաշտութեան Հայերու համար եղած է Ս. Երկիրը: Նազարէթ, Բեթլեհէմ, Գեթսեմանիի Վաստուածամայրը: Իսկ անց-

և ալ դարուն Արմաշու Ձար — խախտանալու և զգա՞ծ է յաճախուած կարեւոր եւ հանրածանօթ ուխտատեղի մը։

Աստուածածնայ աղօթալայրերը կարելի է ըսել մէկ մէկ վկայարաններ են թէ՛ Աստուծոյ քարեկարութեան եւ թէ՛ Մարիամի քարեկարութեան։ Աստուծոյ քարեկարութեան քերքերը կը հասնի ուխտաւորին, մարմնական քերքերը հրաշքով մը, կամ հոգեկան տաղանալ ունեցողին երբ կը տրուի ներքին կապանքներէն ազատագրուելու վայելքը ներքին ինքնամարտութեամբ, այս բոլորը այն ատեն կը դառնան յայտնի նշաններ ըսելու համար թէ Քրիստոսով եւ Ս. Հոգիով Մարիամ Աստուածածինը կը շարունակէ պաշտպանութեան մայրական իր դործը։

4. Յաճախ այս ուխտալայրերը կը դառնան աւետարանումի կեդրոններ, այն իմաստով որ կատարուած հրաշքները մղում մը կուտան բազմաթիւ քրիստոնեաներու որպէսզի իրենք զիրենք նուիրեն ուրիշներու սպասաւորութեան, բնենք՝ առաքելականութեան։ Մարիամական քարեկարութեան գործադրութիւնը անպայման կ'առաջնորդէ զթութեան։ Մարիամի ներկայութիւնը կը քաջայլեր հաւատացեալները հիւանդներու մօտէկը դնուելու, աղքատներուն օգնելու, մարդկային ըլլալու տրամա-

դրութիւններ առեղծելու։ Գթութեան վարդապետութիւնը կը զազդի լոկ աստուածաբանական ուսուցում մը ըլլալէ, այլ կը դառնայ ապրուած իրականութիւն մարդկային ինկերութեան մէջ։ Այս շոշափելի նշաններով աւելի կը ցոլանայ երկնաւոր Հօր գթութեան երեսը։

Մարիամական ծաւալը եկեղեցւոյ կեանքին մէջ յաւելնալ առիթ մը կուտայ վերանորոգումի եւ հոգեւոր հարստացման։

Այստեղ կարեւոր կէտ մը կայ նշումի. Ս. Հոգիի ներգործութիւնն է այդ։ Ան է վերջապէս որ մղում կուտայ քրիստոնեական հաւատքին, ճամբայ ելլելու Մարիամին զիմպիւր տեսնելու։ Ս. Հոգին է որ հրաշքներ կը գործէ այն տեղերուն վրայ ուր ի յայտ կուգայ մարիամական քարեկարութիւն մը։ Ան է դարձեալ որ կը խթանէ մարդիկը Մարիամ ճանչնալու, եւ սիրելու։ Ան կ'առաջնորդէ հաւատացեալները մտնելու Ս. Կոյսի Մեծացուցէիօրհնութեան եւ ցնծութեան մէջ, կարողաւ սորվելու համար կեանքի ընթացքին Աստուծոյ նշանները եւ ստանալու համար այն իմաստութիւնը որ մօէն մարդու քաջութիւն կուտայ նոր մարդկութեան մը շինարարները կամ կերտիչները դառնալու։

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿ. ԶԱՔԱՐԵԱՆ